

<https://doi.org/10.31108/2.2025.4.37.5>
УДК 159.9:316.485.26:364.4-053.2/.6(477)

**Ірина Пухняк, Зоряна Лукавецька,
Тарас Карамушка, Людмила Карамушка**

**ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ,
ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ В УКРАЇНІ
(за результатами виконання проєкту «Діти і війна», реалізованого
Міжнародним благодійним фондом «Карітас України»)**

Пухняк Ірина, Лукавецька Зоряна, Карамушка Тарас, Карамушка Людмила. Психосоціальна підтримка дітей та молоді, які постраждали внаслідок війни в Україні (за результатами виконання проєкту «Діти і війна», реалізованого Міжнародним благодійним фондом «Карітас України»).

Вступ. Повномасштабне вторгнення рф в Україну у 2022 році спричинило глибокі гуманітарні, соціальні та психологічні потрясіння, особливо для дітей і молоді, які опинилися серед найбільш вразливих груп населення. Це потребує спеціальних програм психосоціальної підтримки дітей і молоді, які постраждали внаслідок війни.

Мета: розкрити зміст проєкту «Діти і війна» (цільову аудиторію, тематичну спрямованість, методи та форми роботи) та визначити його ефективність за такими критеріями, як ключові зміни у психосоціальному стані дітей та батьківській компетентності щодо взаємодії з дітьми.

Методи. У процесі проведення дослідження використовувались такі методи: телефонні та прямі опитування бенефіціарів (батьків та опікунів, які брали участь у проєкті); проведення фокус-групових дискусій з працівниками центрів Карітас; аналіз проміжних та річних звітів працівників Карітас Центрів; поєднання кількісних (опитування) та якісних даних.

Результати. Встановлено, що реалізація проєкту «Діти і війна» позитивно вплинула на психосоціальний стані дітей-учасників проєкту (помітно зменшився рівень страху та тривожності серед дітей; підвищилась здатність протидіяти стресу; спостерігається зростання рівня емоційної стійкості, розвитку комунікативних навичок і здатності до групової взаємодії). Інтенсивна робота з батьками/опікунами, що включала тренінги, консультації та спільні активності з дітьми, привела до зростання емоційної зрілості та стійкості дорослих. Батьки/опікуни почали краще розуміти власні емоційні стани, конструктивно реагувати на поведінкові прояви дітей, а також ініціювати й підтримувати позитивні сімейні ритуали. Такі зміни підвищили функціональну спроможність родин долати виклики воєнного часу й заклали основи для формування більш стабільного сімейного середовища.

Висновки. Отримані дані можуть бути враховані у практиці надання психосоціального супроводу дітей та сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Ключові слова: психосоціальна підтримка дітей та молоді; неформальна освіта, тренінгова робота, психологічне консультування, психоемоційний стан дітей, батьківська компетентність, війна

Pukhniak, Iryna, Lukavetska, Zoryana, Karamushka, Taras, Karamushka, Liudmyla. Psychosocial support for children and youth affected by the war in Ukraine (based on the results of the project "Children and War" implemented by the International Charitable Foundation "Caritas of Ukraine").

Introduction. The full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine in 2022 caused deep humanitarian, social and psychological shocks, especially for children and youth who were among the most vulnerable population groups. This requires special pedagogical and psychosocial programs to support children and youth affected by the war.

Aim: to analyze the content of the project "Children and War" (target audience, thematic focus, work methods and forms) and determine its effectiveness according to such criteria as key changes in the psychosocial state of children and parental competence in interacting with children.

Methods: telephone and face-to-face interviews with beneficiaries (parents and guardians who participated in the project), focus group discussions with Caritas center employees, analysis of interim and annual reports of Caritas Center employees, and combination of quantitative (survey) and qualitative data.

Results. The project "Children and War" had a positive impact on the psychosocial state of children who participated in the project (fear and anxiety among children decreased significantly, while children's ability to counteract stress, emotional stability, communication skills, and group-interaction ability increased). Work with parents/guardians, which included training, consultations and joint activities with children, increased adults' emotional maturity and stability. Parents/ guardians began to better understand their own emotional states, respond constructively to children's behaviors, and initiate and maintain positive family rituals. Those changes increased the functional ability of families to overcome wartime challenges and laid the foundation for the formation of a more stable family environment.

Conclusions. The data obtained can be helpful in providing social support for children and families who find themselves in difficult life circumstances.

Key words: Psychosocial support for children and youth, informal education, training, psychological counseling, children psycho-emotional state, parental competence, war

Вступ. Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну в 2022 році спричинило глибокі гуманітарні, соціальні та психологічні потрясіння, особливо для дітей і молоді, які опинилися серед найбільш вразливих груп населення. Воєнні дії призвели до масштабних руйнувань житлової та освітньої інфраструктури, масової евакуації з небезпечних територій, втрати звичного способу життя й системної травматизації. Діти стали свідками або жертвами насильства, втратили батьків, домівки, друзів, доступ до якісної освіти та безпечного середовища, що є критичними для їхнього розвитку й добробуту. Все це потребує розробки та впровадження спеціальних технологій й програм психосоціальної підтримки дітей.

Аналіз літератури показує, що ці технології почали активно розроблятися вітчизняними психологами з початку військової агресії РФ проти України в 2014 році. Були розроблені психологічні технології надання психологічної допомоги такі, як: технології допомоги сім'ям постраждалих у подоланні складних життєвих обставин (Павлюк & Шепельова, 2020), технології психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (Панок & Ткачук, 2021), технології зцілення для дітей (Сміт, Дирегров & Юле, 2016) та ін.

Особливо активно психологічні технології підтримки дітей та молоді почали розроблятися після повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Було проведено психологічне діагностування проявів адаптаційних розладів у суб'єктів освітнього простору в умовах воєнного стану (Пророк, 2023), вивчення особливостей переживання травматичних подій війни молодшими школярами, які відвідують заклади освіти в умовах воєнного стану (Пророк, 2024). Розроблено метод подолання психічної травми у дітей в умовах війни (Хібукі-терапія) (Максимов (Шарон), 2022), впроваджено арттерапевтичні технології психологічної допомоги сім'ям з дітьми, які опинились у складних життєвих обставинах (Паркулаб & Дметерко, 2023), розкрито зміст психологічного супроводу як умови активації внутрішніх ресурсів підлітків (Тарнавська, 2024). Розроблена методологія вивчення впливу перебування українських дітей під контролем держави-агресора (Піроженко, Гавриш, Омельченко & Рашевська, 2025).

Позитивно оцінюючи названі науково-методичні розробки з точки зору створення психосоціальних умов для підтримки дітей та молоді в умовах війни, слід зазначити, що залишається мало розробленою проблема комплексного використання таких технологій, в рамках довготривалих проєктів, які носять не лише «локальний», а «багаторегіональний» характер (тобто можуть бути впроваджені в кількох регіонах, з урахуванням особливостей цих регіонів), а також вивчення ефективності їх впровадження. Тут можна назвати лише окремі роботи, які стосуються цієї проблеми, зокрема роботи, які розкривають результати оцінки впливу програми психологічної реабілітації «Захищені любов'ю» на ментальне благополуччя українських дітей під час війни (Данилюк, Малишева, Льошенко &

Кондратьєва, 2024), проєкту «Соціально-психологічна підтримка українців в Німеччині», які стосуються жінок та дітей в результаті вимушеної еміграції в Німеччину (Креденцер, Карамушка, Вальдшмідт & Клімов, 2022). Водночас, в контексті розробки проблеми ефективності та доказовості методів психології та психотерапії, яка сьогодні є дуже актуальною для українських психологів (Актуальні проблеми доказової практики в психології і психотерапії, 2025), ця проблема заслуговує особливої уваги.

У цьому контексті важливим, на наш погляд, є звернення до аналізу змісту та ефективності проєкту «Діти і війна: педагогічна та психосоціальна підтримка дітей та молоді» (далі – проєкт «Діти і війна»), який було реалізовано у 2022-2025 рр. Міжнародним благодійним фондом «Карітас Україна», однією із найбільших неурядових благодійних організацій в Україні (працює в Україні з 1992 року).

Метою проєкту стало створення безпечного, підтримувального середовища, де діти можуть отримати як психологічну допомогу, так і доступ до неформальної освіти, творчого розвитку, групової взаємодії, що сприяє емоційному відновленню та соціальній адаптації. Проєкт реалізовувався протягом 2022-2025 років (з 1 грудня 2022 року по 30 червня 2025 року) та здійснювався п'ятьма місцевими відділеннями «Карітас Україна» у п'яти проєктних локаціях – «Карітас Львів», «Карітас Тернопіль», «Карітас Хмельницький», «Карітас Полтава» та «Карітас Волинь». Місце розташування проєкту було обрано з огляду на таке: кількість внутрішньо переміщених осіб по відношенню до місцевого населення в цільових місцях; попередній досвід роботи в службах для дітей та молоді протягом останніх шести років у рамках співпраці з «Карітасом Німеччини»; доступний та досвідчений персонал. Тобто мета проєкту носила комплексний характер, і він мав міжрегіональний статус.

Мета дослідження. Виходячи із актуальності проблеми та її недостатньої розробленості, нами було визначено таку мету нашого дослідження: розкрити в узагальненому вигляді зміст проєкту «Діти і війна» (цільову аудиторію, тематичну спрямованість, методи та форми роботи) та визначити його ефективність.

Завдання дослідження.

1. Проаналізувати в узагальненому вигляді зміст проєкту «Діти і війна» (цільову аудиторію, тематичну спрямованість, методи та форми роботи).
2. Визначити ключові зміни у психоемоційному стані дітей-учасників проєкту «Діти і війна» (за результатами реалізації проєкту).
3. Дослідити батьківську компетентність щодо взаємодії з дітьми батьків/ опікунів-учасників проєкту «Діти і війна» (за результатами реалізації проєкту).

Наголосимо, що з метою визначення ефективності проєкту було проведено оцінку його *показників*, які свідчать про ефективність проєкту, наявність соціального впливу та сталість результатів проєкту, а саме: 1) *релевантність проєкту* (ступінь адаптації до змін у контексті війни і до потреб бенефіціарів; актуальність реалізованих інтервенцій для соціального та гуманітарного контексту місцевих осередків); 2) *когерентність* (ступінь узгодженості проєкту як у його внутрішній логіці, так і з іншими зовнішніми чинниками, ініціативами й політиками у приймаючих громадах); 3) *ефективність* (ступінь досягнення очікуваних результатів і цілей проєкту в межах встановлених термінів та з наявними ресурсами); 4) *вплив* (ступінь змін, прямо чи опосередковано зумовлених реалізацією проєкту, на рівні індивідів, сімей, громад або місцевих систем освіти, надання соціальних послуг тощо); 5) *сталий розвиток* (потенціал збереження позитивних результатів та впроваджених змін після завершення проєкту, зокрема через розвиток місцевого потенціалу, партнерства та інституційних механізмів).

У цій статті представлено результати, які стосуються *четвертого критерію, тобто впливу проєкту*, а саме: ключових змін у психоемоційному стані дітей та у батьківській компетентності батьків/опікунів щодо взаємодії з дітьми. Результати, які стосуються інших критеріїв ефективності проєкту, представлено в інших наукових публікаціях. Також в

інших публікаціях детально розкривається зміст проєкту, з урахуванням особливостей роботи в кожному регіональному центрі та за всіма тематичними напрямками.

Методи та організація дослідження. У процесі проведення дослідження використовувались такі методи: телефонні та прямі опитування бенефіціарів (батьків/опікунів, які брали участь у проєкті); проведення фокус-групових дискусій з працівниками центрів Карітас (ФГД), по одній ФГД в кожній локації реалізації проєкту (всього проведено 5 ФГД); аналіз проміжних та річних звітів працівників Карітас Центрів; поєднання кількісних (опитування) та якісних даних (ФГД).

Вибірка досліджуваних. В онлайн-опитуванні взяли участь 250 батьків та опікунів, переважно жінки (91,6%), що є типовим для досліджень, де йдеться про догляд за дітьми та участь у програмах підтримки. Кожна родина мала принаймні одну дитину, залучену до заходів проєкту. Учасники були рівномірно представлені з п'яти областей України – Львівської, Тернопільської, Хмельницької, Полтавської та Волинської (по 50 респондентів з кожної області).

За сімейним складом участі дітей у проєкті, більшість родин (70%) залучили одну дитину, близько 23% – двох, і лише 7% – трьох або більше дітей. Помітно вищу частку родин з трьома, чотирма або навіть п'ятьма дітьми спостерігали у Хмельницькій області (30% родин із трьома і більше дітьми). У решті регіонів така багатодітність була поодиноким.

Участь у проєкті охоплювала дітей різного віку, однак найбільшою була група молодших підлітків 8-13 років. Найбільше серед найстарших дітей у сім'ях було у вікових групах 8-10 років (30%) та 11-13 років (29%), що вказує на фокус програми на шкільному віці. Молодших дітей 5-7 років було лише 9%, старших підлітків (14-16 років) – 21%, а віком від 17 років – незначна кількість (близько 8%). Ці тенденції зберігалися і серед інших дітей у багатодітних родин.

64% респондентів самовизначилися як *місцеві мешканці*, а 35,6% – як *внутрішньо переміщені особи (ВПО)*. Частка ВПО була особливо високою у Полтавській області (72%) та Хмельницькій (48%), що свідчить про суттєву роль проєкту в інтеграції переміщених родин у ці громади.

Результати дослідження та їх обговорення.

1. Зміст проєкту «Діти і війна» (цільова аудиторія, тематична спрямованість, методи та форми роботи).

Програма психосоціальної підтримки дітей та молоді була розрахована для вразливих категорій дітей та реалізовувалась у соціальних центрах. Цільові групи, котрим надавалися послуги у проєкті, були такими: діти із кризових, багатодітних, малозабезпечених та неповних сімей і їхні батьки або опікуни із місцевого населення та з числа внутрішньопереміщених осіб.

У процесі реалізації проєкту використовувались такі *напрями роботи* з дітьми:

а) *Соціально-педагогічні*: виявлення та сприяння розвитку різнобічних інтересів і потреб дітей та молоді, організація навчального, виховного і корекційного процесів, дозвілля, спортивно-оздоровчої та творчої діяльності.

Зокрема, в контексті організації навчальної діяльності працівниками центрів проводились такі види активності: облаштування навчальної кімнати для дітей, обладнаної для дистанційного навчання та самостійного вивчення навчальної програми; допомога вимушено переселеним дітям із зарахуванням до місцевих шкіл та вирішенням проблем у спілкуванні з персоналом школи й офіційними особами; індивідуальні заняття для дітей, які потребують додаткової допомоги через труднощі засвоєння шкільної програми, котрі проводяться волонтерами або співробітниками; забезпечення дітей необхідним шкільним приладдям, гаджетами тощо.

б) *Психологічні*: надання консультацій з питань психічного здоров'я та поліпшення взаємин з оточуючим соціальним середовищем, психологічна підтримка. Особлива увага

приділялась створенню умов для безпечної соціальної взаємодії та забезпечення психосоціального благополуччя дітей: створювався простір, дружний до дитини, безпечного місця, де діти можуть зустрітися з однолітками, щоб погратися, навчитися справлятися із ризиками, з якими вони стикаються, брати участь у освітніх заходах та відпочивати. Підтримка всіх дітей відбувалась без дискримінації за принципами добровільності, інклюзії та рівності.

Важливим напрямом діяльності центрів була *робота з батьками/опікунами дітей-учасників проєкту*. Фахівці проводили психоедукацію та пропагування здорового образу життя, також намагалися залучити максимальну кількість батьків до спортивних, культурних, духовних та традиційних заходів, що змінювало їхній стиль спілкування з дітьми, наповнюючи його новими цінними знаннями та навичками. Використовувались такі форми роботи із батьками/опікунами: інтеграційні заходи; тренінгові заняття; індивідуальне та групове консультування за запитом.

Особлива увага була приділена реалізації для дітей заходів із неформальної освіти, які були об'єднані у 5 модулів: «Охорона здоров'я», «Розвиток м'яких соціально-побутових навичок», «Профорієнтація», «Фінансова грамотність», «Розвиток громадських компетенцій».

Проаналізуємо зміст кожного модулю.

Модуль 1. «Охорона здоров'я».

Мета: надати дітям знання та навчити практичним навичкам ведення здорового способу життя; сформуванню у дітей усвідомлене відповідальне ставлення до власного здоров'я.

Очікувані результати: діти мають знати, як вести здоровий спосіб життя, його компоненти, профілактику, вдосконалення; діти мають вміти: практично підтримувати здоровий спосіб життя; популяризувати здоровий спосіб життя в суспільстві.

Теми для обговорення: правильне харчування; режим дня; фізичні активності; профілактична робота; особиста гігієна; світ хвороб; сексуальне виховання; турбота про ментальне здоров'я; перша медична допомога тощо.

Модуль 2. «Розвиток м'яких соціально-побутових навичок».

Мета: Навчити дітей самостійності в побуті, сприяти формуванню у дітей соціальних та комунікативних навичок; співпраці та роботи в команді; забезпечити формування тайм-менеджменту; розвиток формування критичного та креативного мислення.

Очікувані результати: Діти повинні навчитись самостійно організовувати побут, ефективно комунікувати з іншими та вирішувати конфлікти; вміти управляти власними емоціями та протидіяти стресу; організовувати свій час; здійснювати критичний аналіз інформації; приймати творчі рішення тощо.

Теми для обговорення: забезпечення правильного харчування; розвиток кулінарних здібностей; розвиток комунікативних навичок та емоційного інтелекту; оволодіння стратегіями вирішення конфліктів; формування навичок роботи в команді; оволодіння навичками стрес-менеджменту тощо.

Модуль 3. «Фінансова грамотність».

Мета: сформуванню базові знання та навички управління фінансами; навчитися вести особистий бюджет й надалі – сімейний бюджет; розуміти цінність грошей; розвивати навички заощадження та інвестування, вміння приймати зважені фінансові рішення; сформуванню базові знання про крипторини, маркетплейс; навчитися розпізнавати шахрайські дії; визначати ризики у фінансовій сфері.

Очікування: діти мають навчитися раціонально ставитися до бюджету та правильно розподіляти кошти; усвідомлювати важливість фінансових знань у повсякденному житті; ознайомитись з базовими поняттями (доходи, витрати, заощадження, фінансові ризики тощо).

Теми для обговорення: поняття про гроші та їх виникнення; цінність грошей; планування бюджету та його дотримання; визначення фінансових цілей; фінансова безпека в інтернеті; сутність банківської системи; правила заощадження грошей тощо.

Модуль 4. «Профорієнтація».

Мета: ознайомити дітей з професіями та допомогти у виборі професії в майбутньому.

Очікувані результати: діти мають усвідомити значущість професійного шляху; проявити зацікавленість та мотивацію до професійного навчання; зрозуміти виклики ринку праці; зробити перші кроки до вибору професії; познайомитися з представниками професій тощо.

Теми для обговорення: існуючі професії; популярні професії; аналіз попиту і пропозицій на ринку праці; світовий ринок праці; моніторинг та аналіз навчальних закладів, де можна навчатись майбутнім професіям тощо.

Модуль 5. «Розвиток громадських компетенцій».

Мета: залучення молоді до суспільного простору та формування активної громадянської позиції, соціальної відповідальності; популяризація волонтерства як важливої складової сучасного громадянського суспільства.

Очікувані результати: сприяти підвищенню рівня самосвідомості дітей–учасників як активних громадян; сприяти активному включенню їх в життя громади; створювати умови для розкриття дітьми та молоддю внутрішнього потенціалу та прояву сильних сторін; забезпечувати розвиток лідерських якостей; сприяти здобуттю практичних знань і навичок із планування та реалізації проєктної діяльності.

Питання для обговорення: соціальна відповідальність; розвиток громади та роль молоді; волонтерство; етичні норми та цінності; медіаграмотність і критичне мислення.

Під час проведення модулів використовувались **різноманітні форми та методи роботи**, які відповідали змісту модулів. До основних із них можна віднести: психоедукаційні заняття; мозкові штурми; робота в малих групах; дискусії; дидактичні та розвиваючі ігри; фінансові ігри; розробка скарбничок власних заощаджень; моделювання життєвих ситуацій; творчі майстер-класи; арттерапевтичні зустрічі; психологічні міні-тренінги; квести; презентації «історій успіху» як джерела мотивації; індивідуальні психологічні консультації; кулінарні заняття; проведення кіно-вечорів; зустрічі зі спеціалістами (працівниками банку, підприємцями, з поліцією тощо); дні «відкритих дверей» в навчальних закладах; екскурсії на підприємства; веломандрівки; участь в спортивних змаганнях; розробка соціальних ініціатив та міні-проєктів; залучення до волонтерської діяльності тощо. Водночас використовувались наявні в літературі розробки (Карамушка, 2022; Пророк, 2022 та ін.).

Загалом протягом реалізації проєкту було проведено *велику кількість заходів*. Наприклад, у Карітас Тернопіль активність проєкту протягом лише 2024 року характеризується такими показниками: а) проведено занять протягом звітного періоду для дітей: 196 (загальна кількість учасників – 2281); б) проведено заходів для дітей: 81 (загальна кількість учасників – 2869); в) проведено індивідуальних консультацій з дітьми – 202; г) охоплено за рік батьків/опікунів – 116; кількість проведених індивідуальних консультацій з батьками: 98.

Окрім кількісних показників, важливим критерієм ефективності проєкту, як уже зазначалось вище, був *вплив на дітей та батьків/опікунів*, який оцінювався за такими показниками, як: позитивні зміни у психосоціальному стані дітей, які брали участь у заходах проєкту, та компетентність батьків/опікунів-учасників проєкту забезпечувати своїм дітям педагогічну та психологічну підтримку. Звернемося до основних даних, отриманих за вказаними показниками.

2. Позитивні зміни у психоемоційному стані дітей, які брали участь у заходах проєкту.

Про ефективність реалізації проєкту свідчать, зокрема, *відповіді батьків*, які стосуються таких індикаторів ефективності проєкту: участі дітей у психологічних міні-тренінгах та зміни в поведінці й настроях дітей.

Що стосується *психологічних міні-тренінгів для дітей* (тренінги з міжкультурної комунікації, ненасильницького спілкування, подолання стресу тощо), то 59,2% опитаних батьків-респондентів зазначили, що їхня дитина брала участь у таких психологічних заняттях (середній показник по областях, де проводилось дослідження). Це свідчить про доволі високу залученість дітей до психосоціальної підтримки, що можна розглядати як позитивний індикатор ефективності проєкту в аспекті доступності та привабливості такого виду допомоги цільовій аудиторії.

Отримані дані також дозволяють зробити припущення, що, незалежно від регіону, формат психологічних міні-тренінгів виявився ефективним (рис.1). Це може свідчити як про високу довіру з боку батьків, так і про привабливість змісту тренінгів для дітей.

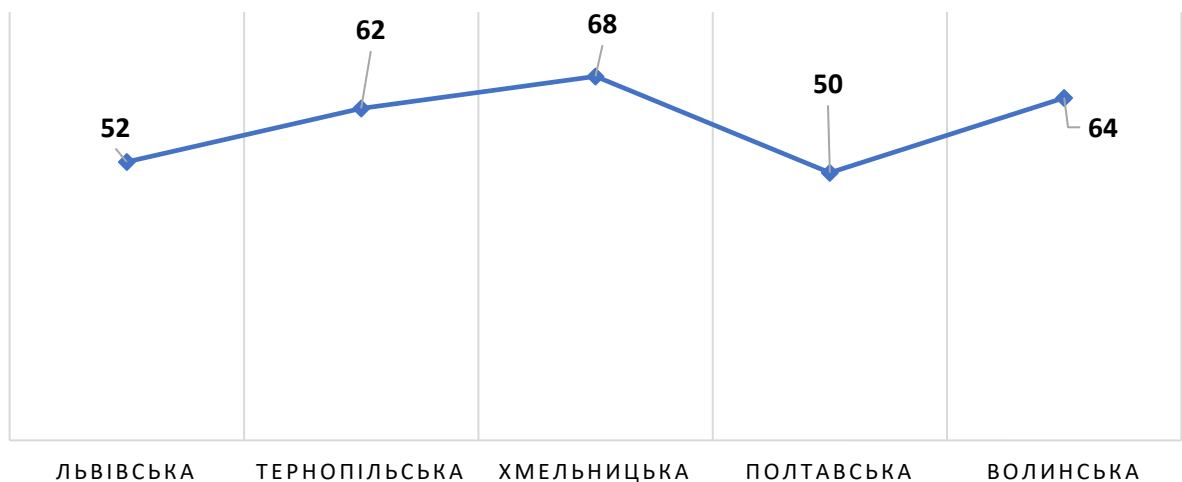

Рис. 1. Чи брала ваша дитина участь у психологічних міні-тренінгах (міжкультурна комунікація, ненасильницьке спілкування тощо)?
(розподіл відповіді «так» серед респондентів з різних областей, у %)

Оскільки мова йде про тематику ненасильницького спілкування та міжкультурного діалогу, важливими є не лише кількісні показники, а й потенційний трансформаційний ефект – зниження тривожності, покращення адаптації, формування навичок мирної взаємодії в умовах війни та переміщення. У цьому контексті участь понад половини дітей є вагомим свідченням того, що такі активності проєкту відповідають нагальним потребам цільових груп проєкту і є затребуваними.

Цей висновок підтверджується і *переважно його позитивною оцінкою змін в поведінці та настроях дітей* респондентами. Серед тих 148 родин, чиї діти відвідали заняття, 93,2% респондентів (середні дані по масиву опитаних) помітили у дитини позитивні зміни в поведінці або настроях після проходження тренінгів. З них 58,8% «однозначно» впевнені у наявності покращень, 34,5% – схильні вважати, що зміни «скоріше є». Лише біля 3,0% не побачили помітних зрушень, ще 3,0 % не визначилися. Ці дані підтверджують високу ефективність роботи з дітьми.

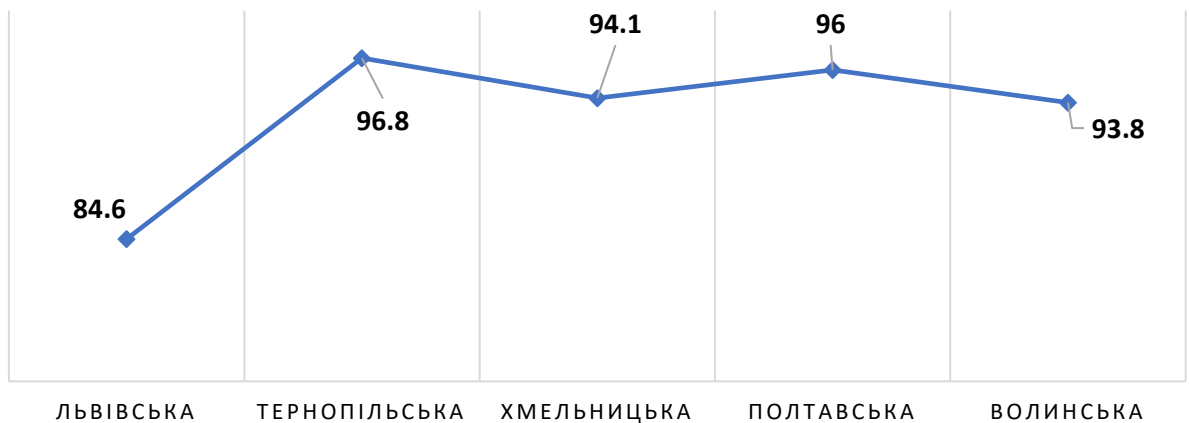

Рис. 2. «Чи помітили ви позитивні зміни в поведінці чи настроях вашої дитини після тренінгів?»

(сумарний розподіл відповідей «однозначно так» і «скоріше так» серед респондентів з різних областей, у %)

Як видно із рис. 2, у Тернопільській області батьки/опікуни були найбільш оптимістичними: 96,8% з них помітили позитивні зміни, причому 74% тернопільських батьків відповіли «однозначно так» (цей показник вищий, ніж в інших областях). У Хмельницькій, Полтавській та Волинській областях також понад 93% респондентів підтвердили покращення, причому в Хмельницькому регіоні багато оцінили зміни як значні («однозначно так» сказали 47%, інші – «скоріше так»).

Отже, участь дітей у психологічних міні-тренінгах була не лише широко реалізованою, але й ефективною формою підтримки, яка позитивно позначилась на емоційному стані та поведінці учасників. Переважна більшість батьків/опікунів, чії діти брали участь у таких заняттях, зазначили позитивні зміни, що свідчить про доцільність і результативність обраного формату роботи. Ефективність тренінгів підтримується наявністю помітних змін у дітей, що робить цей інструмент важливою складовою психосоціальної допомоги в умовах війни.

Окрім опитування батьків/опікунів, важливу роль в оцінці проєкту відіграли *опитування педагогічних працівників* (працівників центрів «Карітас Україна», вчителів шкіл, психологів тощо).

Такі опитування, зокрема, показали, що одним із найбільш відчутних результатів реалізації проєкту стало зниження рівня *тривожності, страху та емоційного напруження серед дітей*, що особливо виразно проявляється у зіставленні з початковим етапом повномасштабної війни. Завдяки системній роботі (як в індивідуальному, так і в груповому форматі) діти отримали навички саморегуляції, що є базовими для психоемоційної стабільності в умовах кризи. Йдеться не лише про зменшення стресових реакцій, а й *про усвідомлену здатність дітей розпізнавати власні емоції та впливати на них («Наші підопічні... знають, як поводитися зі стресом, знають, як його розпізнати»)*.

Під час оцінювання були зафіксовані окремі приклади значних індивідуальних зрушень, що вказує на трансформаційний вплив підтримки. Наприклад, опис дитини з вираженими порушеннями поведінки, гіперактивністю, труднощами з концентрацією та незнанням елементарних навичок, яка завдяки системному супроводу центру стала більш уважною, стриманою та соціально адаптованою (*«Її активність... спинити було практично нереально. Зараз вона більш уважна, прислухається»*). У цьому випадку спостерігається прогрес одночасно у когнітивному, поведінковому та емоційному вимірах, що підтверджує багатомірний ефект інтервенції.

Також важливо, що в проєкті вдалося створити умови для безпечної соціалізації дітей, які пережили травму, із формуванням довіри до дорослих, здатності до співпраці, включеності в колектив (*«Ми можемо називати по іменах дітей, які вже емоційно, фізично*

і духовно соціалізувалися саме в нашому центрі»). Це свідчить про глибокий, неформальний контакт, що перевищує рамки формальної програми.

Було зазначено *особливий вплив волонтерської діяльності на психоемоційний стан дітей.* Про це свідчать, зокрема, такі відповіді працівників центрів, зафіксовані під час їх опитування: «Коли діти допомагають іншим, то відчують задоволення від того, що роблять щось важливе. Це знижує рівень стресу, оскільки заняття благодійністю допомагає їм відволіктися від власних проблем і зосередитися на позитивних аспектах життя»; «Благодійна діяльність розвиває емпатію та співчуття, що допомагає підліткам краще розуміти емоції інших людей та регулювати власні емоції. Це зміцнює емоційну стійкість дітей та дозволяє більш конструктивно реагувати на стресові ситуації»; «Залучення до благодійних акцій допомагає підліткам відчувати себе важливими та потрібними, що покращує їхню самооцінку і знижує рівень тривоги. Відчуття корисності зміцнює внутрішні ресурси для подолання стресу»; «Благодійні заходи часто передбачають взаємодію з іншими людьми. Соціальна підтримка, яку підлітки отримують через взаємодію з однолітками та дорослими, допомагає їм справлятися зі стресом і будувати здорові стосунки»; «Підлітки, які займаються благодійною діяльністю, навчаються ефективним методам управління стресом, такими як організація часу, планування та вирішення проблем, що допомагає їм краще справлятися з життєвими труднощами» тощо.

2. Компетентність батьків/опікунів, які брали участь у тренінгових програмах, інших заходах проєкту, забезпечувати своїм дітям психосоціальну підтримку.

Про ефективність реалізації проєкту свідчать відповіді батьків/опікунів, які отримували психосоціальну допомогу за ключовими індикаторами проєкту. До таких індикаторів було віднесено:

- участь батьків/опікунів у тренінгах, що були присвячені розумінню стресу та підтримці дітей у складних ситуаціях та рівень їх ефективності;
- розуміння батьками/опікунами реакцій дитини на стрес після участі в тренінгу;
- використання батьками/опікунами отриманих під час тренінгу навичок у повсякденному житті при вихованні та підтримці дітей;
- звернення батьків/опікунів за індивідуальними психологічними консультаціями щодо емоційного стану дитини під час війни;
- якість індивідуальної підтримки батьків/опікунів психологами під час консультацій.

Що *стосується участі батьків/опікунів у тренінгах*, то отримані дані свідчать про те, що 47,6% опитаних (загальний, середньо-арифметичний показник по вибірці) взяли участь у спеціальних тренінгах для батьків/опікунів, присвячених розумінню стресу у дітей та методам підтримки в складних ситуаціях.

Водночас рівень охоплення батьків/опікунів тренінгами дещо варіюється між регіональними осередками (рис. 3). Наприклад, у Хмельницькій області участь батьків/опікунів була найвищою (76%). Натомість у Львівській та Волинській областях участь респондентів у тренінгах була дещо нижчою (37% та 42% відповідно). Попри те, що числові показники відвідування тренінгів батьками/опікунами в окремих регіонах дещо різняться, ці відмінності не підлягають статистичному узагальненню через обмежений обсяг вибірки (по 50 осіб на область) і не можуть розглядатися як підстава для порівняльної оцінки ефективності реалізації проєкту за цим показником у різних регіонах.

Ключовим результатом є підтвердження факту участі батьків/опікунів у тренінгових заходах в усіх п'яти областях, що свідчить про загальне охоплення та доступність відповідної активності у всіх осередках інтервенції. Це є важливим свідченням затребуваності цього виду допомоги та підтвердженням доцільності подальшої поширеності.

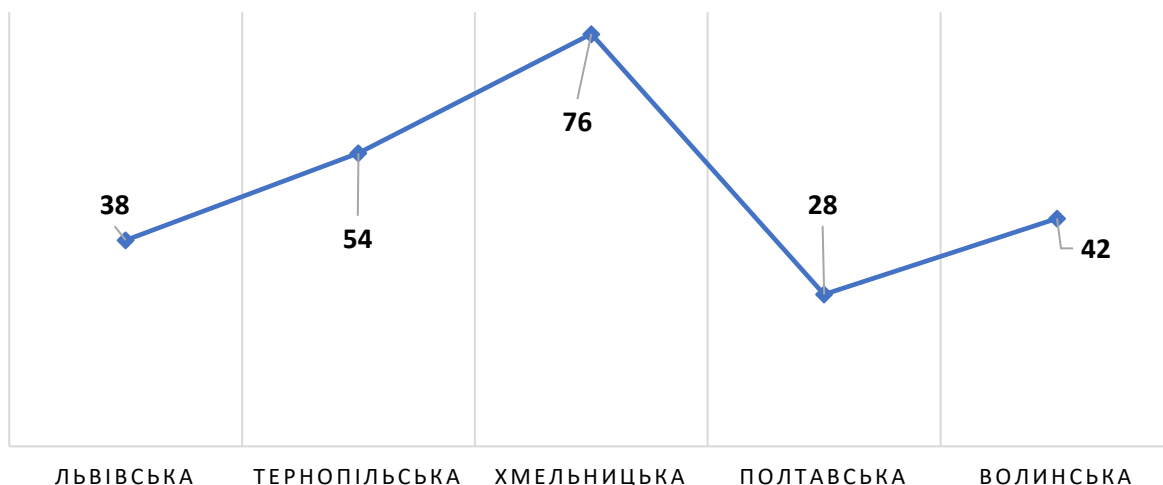

Рис. 3. «Чи брали ви участь у тренінгах, які були присвячені розумінню стресу та підтримці дітей у складних ситуаціях?»
(розподіл відповідей «так» серед респондентів з різних областей, у %)

Щодо кращого розуміння батьками/опікунами реакцій своїх дітей на стрес, то 97,5% респондентів, які брали участь у тренінгах (загальний, середньо-арифметичний показник по вибірці), зазначили, що після тренінгу вони стали розуміти, як їхня дитина реагує на стрес (62% відповіли «однозначно так», 35,8% – «скоріше так»). Результативність тренінгів зафіксована в усіх п'яти областях.

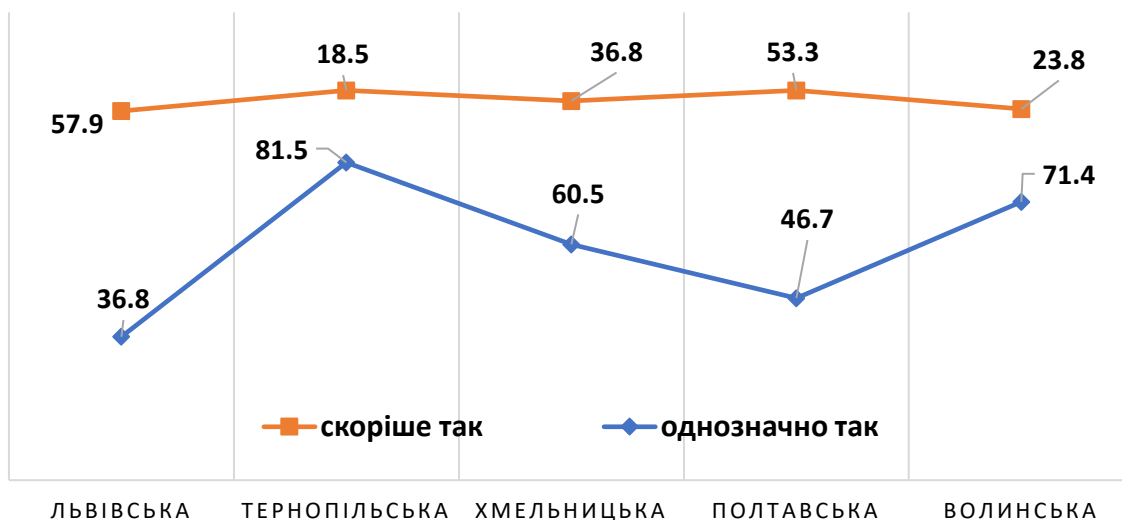

Рис. 4. «Чи стали ви краще розуміти реакції вашої дитини на стрес після участі в тренінгу?»
(розподіл відповідей на «однозначно так» і «скоріше так» серед респондентів з різних областей, у %)

Слід зазначити, що в усіх п'яти областях демонструється високий рівень суб'єктивного покращення батьками/опікунами розуміння реакцій дитини на стрес після участі в тренінгу. Сумарна частка позитивних відповідей є домінуючою, що дозволяє дійти висновку про загальну ефективність подібних тренінгових заходів. Поширена тенденція до позитивної динаміки у сприйнятті батьками/опікунами поведінкових та емоційних проявів дитини після участі в тренінгу є чітким сигналом на користь ефективності цієї форми підтримки. Це також свідчить про релевантність тематичного наповнення тренінгів і їх адаптивність до запитів батьків/опікунів, незалежно від регіонального контексту.

У процесі аналізу даних, які стосуються *використання батьками/опікунами отриманих під час тренінгу навичок у повсякденному житті при вихованні та підтримці дітей*, то встановлено, що 93,3% респондентів-учасників тренінгів зазначили, що почали використовувати отримані навички у повсякденному житті при вихованні та підтримці дітей (38,3% роблять це регулярно, а 55% – час від часу). Лише окремі респонденти зізналися, що майже не використовують знання або зовсім їх не впровадили (близько 4% разом), ще 2,5% не визначилися. Показник практичного застосування знань майже однаково високий по всіх областях (близько 90-96% респондентів-батьків/опікунів у кожній області підтвердили використання навичок).

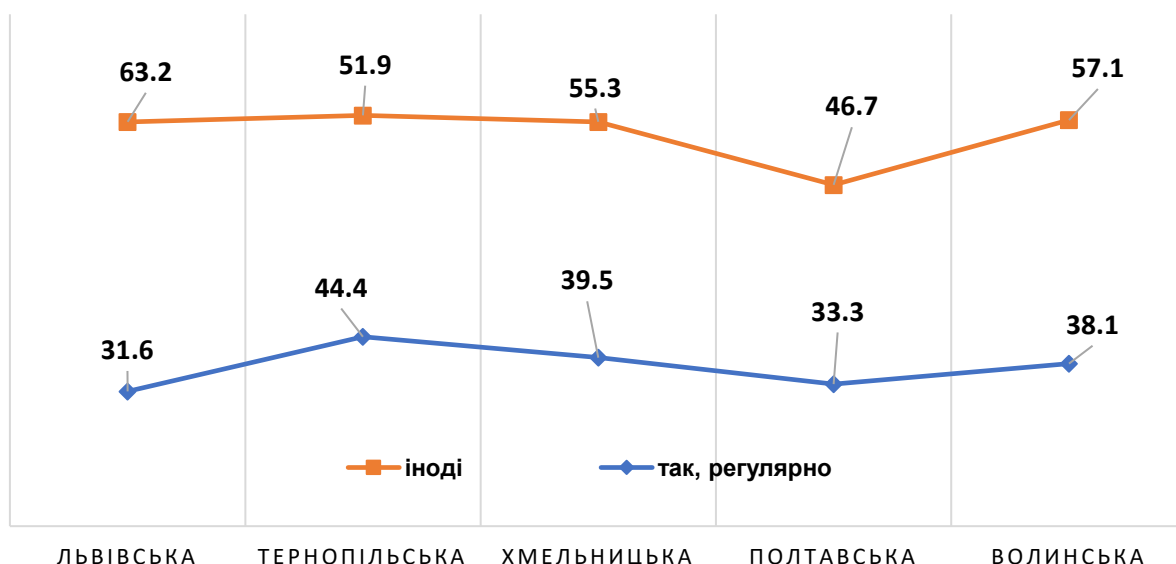

Рис. 5. «Чи почали ви застосовувати отримані знання на практиці після тренінгу?» (розподіл відповідей «так, регулярно» та «іноді» серед респондентів з різних областей, у %)

У всіх п'яти областях респонденти демонструють високий рівень інтеграції отриманих знань у практику повсякденного життя (як у регулярній, так і в епізодичній формі) (рис. 5). Сумарна частка застосування знань у кожній області перевищує 85%, що є свідченням практичної ефективності тренінгу. З метою валідації отриманих даних, доцільно співставити ці дані з відповідями респондентів на запитання: «Чи стали ви краще розуміти реакції вашої дитини на стрес після участі в тренінгу?» (рис. 4). Це дозволяє прослідкувати зв'язок між рівнем розуміння батьками/опікунами реакцій дитини та готовністю застосовувати знання.

Це проявляється в тому, що респонденти, незалежно від регіонального контексту, демонструють високу узгодженість між покращенням розуміння реакцій дитини на стрес та застосуванням знань на практиці, що свідчить про ефективність тренінгової моделі у контексті і когнітивних, і поведінкових змін.

Однак у дослідженні виявлено певні регіональні відмінності, котрі вказують на різні траєкторії засвоєння і впровадження знань. Так, Тернопільська область має абсолютний показник позитивних сумарних відповідей у рис. 5 (100%) і найвищу частку регулярного застосування знань (44,4%). Це свідчить про високу інтеграцію змісту тренінгу в реальну батьківську практику. Хмельницька та Волинська області також показують стійкі високі сумарні результати як за графіком 5 (97,3% і 95,2% відповідно), так і за графіком 9 (94,8% і 95,2%). Тут спостерігається баланс між розумінням і дією, що є показником ефективного засвоєння знань. Львівська область, незважаючи на нижчий рівень «однозначно так» на рис. 5 (36,8%), демонструє високий сумарний рівень застосування знань (94,8%). Це може свідчити про усвідомлення користі тренінгу через практику, навіть за меншої початкової

впевненості. Полтавська область є єдиною, де зафіксований відчутний розрив: хоча 100% батьків визнали сумарне покращення розуміння (рис. 4), сумарне застосування знань 80%, що нижче, ніж в інших регіонах (рис. 5). Ймовірно, це може вказувати на перешкоди в реалізації отриманих знань (наприклад, середовище, ресурси, особисті бар'єри), попри загальне позитивне ставлення до тренінгу.

Отже, отримані сумарні показники демонструють, що зафіксоване покращення розуміння емоційного стану власної дитини після тренінгу (когнітивний ефект) у більшості батьків/опікунів супроводжується реальним практичним використанням знань (поведінковий ефект). Це вказує на високий рівень інтеграції змісту тренінгів у батьківський досвід. Такий зв'язок між емоційно-пізнавальним та дієвим рівнем може бути свідченням ефективності тренінгової програми та її значущості для цільової групи.

Щодо звернення батьків/опікунів за індивідуальними психологічними консультаціями щодо емоційного стану дитини під час війни, то тут отримано такі результати.

Як свідчать отримані дані, індивідуальними психологічними консультаціями щодо емоційного стану дітей під час війни скористалася менша частка опитаних батьків/опікунів. Лише 24% опитаних зверталася за індивідуальною консультацією стосовно дитини під час війни.

Встановлено, що найбільш затребуваний цей вид допомоги був зафіксований у Волинській області (46% опитаних батьків/опікунів), а у Хмельницькій цією послугою скористалися лише близько 12% батьків/опікунів.

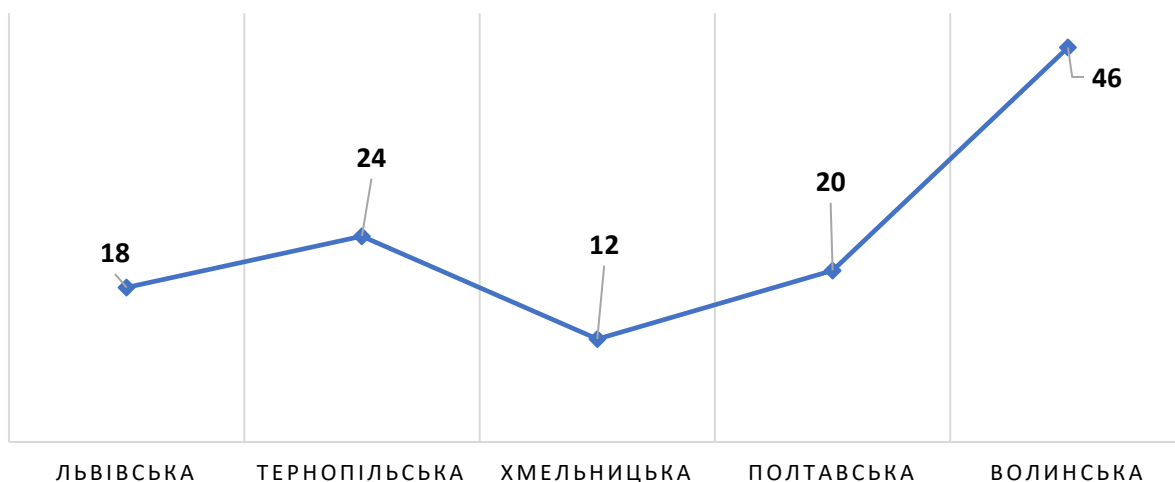

Рис. 6. «Чи зверталися ви за індивідуальною консультацією щодо емоційного стану вашої дитини під час війни?»

(розподіл відповідей «так» серед респондентів з різних областей, у %)

Щодо якості індивідуальної підтримки психологів під час консультацій, то встановлено, що індивідуальні психологічні консультації отримали надзвичайно високу оцінку з боку батьків/опікунів. Респонденти зазначили, що консультації допомогли їм зрозуміти, як підтримати дитину. Про це свідчать такі дані: 93,3% серед тих, хто відвідав індивідуальні консультації (60 респондентів), 60% респондентів вказали, що консультація «дуже допомогла», 33,3% – «частково допомогла». Лише по одному респонденту (1,7%) відповіли, що консультація їм «не дуже» або «зовсім не допомогла», ще близько 3% вагалися з відповіддю.

Майже усі батьки/опікуни-респонденти, які отримали індивідуальні поради фахівців, незалежно від області, відчули від них реальну користь (рис. 7). Цей результат узгоджується з вже визначеними тенденціями, що проєктні заходи з психологічної підтримки родин є ефективними.

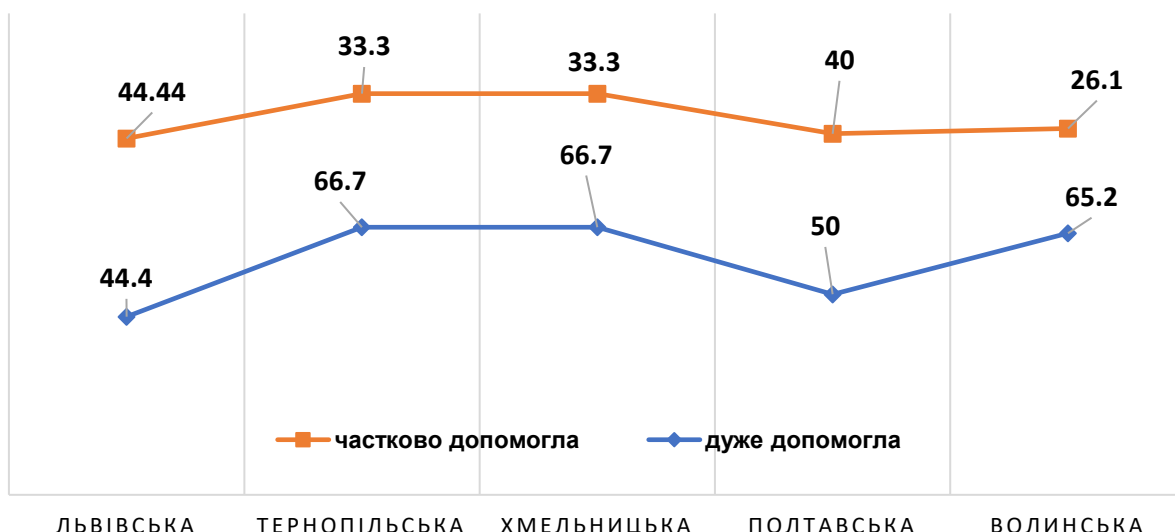

Рис. 7. «Наскільки отримана консультація допомогла вам зрозуміти, як підтримати дитину?»

(розподіл відповідей «дуже допомогла» і «частково допомогла», у %)

Отже, отримані дані свідчать про чітку позитивну динаміку в *емоційній та виховній компетентності* батьків/опікунів, яка формувалася завдяки цілеспрямованій роботі: тренінгам, консультаціям. Також суттєвим результатом тренінгу було підвищення *емоційної саморефлексії батьків* (вони краще розуміють власні переживання, що зменшує проєкцію негативних емоцій на дитину); формування здатності реагувати на психоемоційні стани дитини, а не ігнорувати чи подавляти їх, що означає підвищення рівня *емоційної включеності й усвідомленого батьківства*.

Окрім того, у процесі впровадження проєкту було запроваджено створення та впровадження *позитивних сімейних ритуалів*, таких як майстерки, театральні події, спільні заходи, що не лише зміцнюють родинні зв'язки, а й створюють нові емоційні точки опори.

Висновки.

1. Реалізація проєкту сприяла помітному зменшенню рівня страху та тривожності серед дітей. Завдяки послідовній роботі з формування навичок саморегуляції, розпізнавання та проживання емоцій, багато дітей на практиці навчилися впоратись зі стресом. Спостерігається зростання рівня емоційної стійкості, розвитку комунікативних навичок і здатності до групової взаємодії. У випадках гіперактивності чи поведінкових порушень зафіксовано позитивну динаміку – зниження імпульсивності, підвищення концентрації уваги, покращення адаптації до колективу. Це свідчить про ефективність індивідуального та групового психосоціального супроводу, що має глибокий і тривалий трансформаційний ефект.

2. Інтенсивна робота з батьками/опікунами, що включала тренінги, консультації та спільні активності з дітьми, привела до зростання емоційної зрілості й стійкості дорослих. Батьки /опікуни почали краще розуміти власні емоційні стани, конструктивно реагувати на поведінкові прояви дітей, а також ініціювати й підтримувати позитивні сімейні ритуали. Такі зміни підвищили функціональну спроможність родин долати виклики воєнного часу й заклали основи для формування більш стабільного сімейного середовища.

3. У рамках проєкту набуто практичний досвід та розроблено уніфіковані стандарти й методології надання психосоціальної підтримки дітям та їхнім батькам або особам, які їх замінюють. Ці стандарти будуть представлені Міністерству соціальної політики України як рекомендації щодо вдосконалення змісту та обсягу соціальних послуг, зокрема, які стосуються психосоціального супроводу дітей та сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах.

Перспективи подальших досліджень. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці системи тренінгових програм для підготовки працівників позашкільних навчальних закладів, представників громад, волонтерів для роботи в проєктах, які стосуються надання психосоціальної допомоги дітям та молоді, що постраждали під час війни, зокрема, у складі мультидисциплінарних команд.

Література

1. Великодна, М. С., Лазос, Г. П., & Клименко, І. С. (2025). *Актуальні питання доказової практики в психології і психотерапії* матеріали І Всеукраїнської конференції з міжнародною участю (17 травня 2025 р., Київ). Ліра-К. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745373>
2. Данилюк, І., Малишева, К., Льошенко, О., & Кондратьєва, В. (2024). Оцінка впливу програми психологічної реабілітації «Захищені любов'ю» на ментальне благополуччя українських дітей під час війни. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 32(2), 25-40. <https://doi.org/10.31108/2.2024.2.32.3>
3. Карамушка, Л. М. (2022). *Психологічні тренінги для підготовки менеджерів та персоналу освітніх організацій (реалізація технологічного підходу)*. Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731260/>
4. Креденцер, О., Карамушка, Л., Вальдшмідт, Ф., & Клімов, С. (2022). Концепція проєкту «Соціально-психологічна підтримка українців в Німеччині». *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 3(27), 6-25. <https://doi.org/10.31108/2.2022.3.27.1>
5. Максимов (Шарон), Д. (2022). Хібукі-терапія як метод подолання психічної травми у дітей в умовах війни. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 3-4(27), 48-54. <https://doi.org/10.31108/2.2022.3.27.4>
6. Павлюк, М. М., & Шепельова, М. В. (2020). *Сучасні психологічні технології надання психологічної допомоги сім'ям постраждалих у подоланні складних життєвих обставин*. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723398/1/Посібник.pdf>
7. Панок, В. Г., & Ткачук, І. І. (Ред.). (2021). *Технології психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (з досвіду роботи)*. Ніка-Центр. <https://lib.iitta.gov.ua/729191/1/tehnologii3.pdf>
8. Паркулаб, О., & Дметерко, Н. (2023). Арттерапевтичні технології психологічної допомоги дітям, які опинились у складних життєвих обставинах. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*, 2(58), 31-36. <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2023.2.5>
9. Піроженко, Т., Гавриш, Н., Омельченко, Я., & Рашевська, К. (2025). *Методологія вивчення впливу перебування українських дітей під контролем держави-агресора*. Regional Center for Human Rights. <https://krymbezpravil.org.ua/analytics/metodolohiia-vyvchennia-vplyvu-perebuvannia-ukrainskykh-ditey-pid-kontrolom-derzhavy-ahresora/>
10. Пророк, Н. В., (Ред.) (2022). *Психологічна допомога дітям в умовах воєнного стану: довідник вихователів дошкільних навчальних закладів і вчителів загальноосвітніх навчальних закладів*. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733084/1/Довідник_%281%29_2022.pdf
11. Пророк, Н. В. (2024). Особливості переживання травматичних подій війни молодшими школярами, які відвідують заклади освіти в умовах воєнного стану: Наукова доповідь загальним збором НАПН України «Захист і підтримка ментального здоров'я українців в умовах воєнного стану: виклики і відповіді», 22 листопада 2024 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 6(2), 1–5. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6225>
12. Пророк, Н. В. (2023). *Психологічне діагностування проявів адаптаційних розладів у суб'єктів освітнього простору в умовах воєнного стану і післявоєнного відновлення країни*. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/737541/>
13. Сміт, П., Дирегров, Е., & Юле, У. (2016). *Діти та війна: навчання технік зцілення*. Інститут психічного здоров'я Українського Католицького університету https://i-cbt.org.ua/wp-content/uploads/2022/04/Children_and_War_2022_Book.pdf
14. Тарнавська, О. В. (2024). *Психологічний супровід як умова активації внутрішніх ресурсів підлітків: практичний інструментарій для психологів, психотерапевтів*. Видавництво Людмила. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741831>

References

1. Velykodna, M. S., Lazos, G. P., & Klymenko, I. S. (2025). Aktualni pytannya dokazovoi praktyky v psykhologii i psykhoterapii [Current issues of evidence-based practice in psychology and psychotherapy]. *Materialy I Vseukrainskoi konferentsii z mizhnarodnoyu uchastyu (May 17, 2025, Kyiv)*. Lira-K. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745373> [In Ukrainian]
2. Danylyuk, I., Malysheva, K., Loshenko, O., & Kondratyeva, V. (2024). Otsinka vplyvu programy psykhologichnoi reabilitatsii «Zakhyscheni lyubovyu» na mentalne blagopoluchchya ukrainskykh ditei pid chas viiny [The impact of the psychological rehabilitation program “Protected by Love” on Ukrainian childrens mental well-being during the war]. *Organizatsiina psykhologia. Ekonomichna psykhologia*, 32(2), 25-40. <https://doi.org/10.31108/2.2024.2.32.3> [In Ukrainian]

3. Karamushka, L. M. (2022). *Psykhologichni treniny dlya pidgotovky menedzheriv ta personalu osvityvnikh organizatsii (realizatsia tekhnologichnogo pidkhodu) [Educational organization managers and staffs psychological training (a technological approach)]*. G. S. Kostiuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine [In Ukrainian]. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731260/>
4. Kredentser, O., Karamushka, L., Valdshmidt, F., & Klimov, S. (2022). Kontsepsiya proektu «Sotsialno-psikhologichna pidtrimka ukraintsiv v Nimechchini» [Concept of the project "Socio-psychological support for Ukrainians in Germany"]. *Organizatsiina psikhologiya. Ekonomichna psikhologia*, 3(27), 6-25. <https://doi.org/10.31108/2.2022.3.27.1> [In Ukrainian]
5. Maksimov (Sharon), D. (2022). Khibuki-terapiya yak metod podolannya psikhichnoi travmi u ditei v umovakh viini [Hibuki therapy as a method of coping with psychological trauma in children in wartime]. *Organizatsiina psikhologiya. Ekonomichna psikhologiya*, 3-4(27), 48-54. <https://doi.org/10.31108/2.2022.3.27.4> [In Ukrainian]
6. Pavlyuk, M. M., & Shepelova, M. V. (2020). *Suchasni psikhologichni tekhnologii nadannya psikhologichnoi dopomogy simyam postrazhdalym u podolanni skladnykh zhyttyevykh obstavyn [Modern psychological technologies for providing psychological help to families of victims in coping with difficult life situations]*. G. S. Kostiuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine. [In Ukrainian] <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723398/1/Посібник.pdf>
7. Panok, V. G., & Tkachuk, I. I. (Eds). (2021). *Tekhnologii psykhosotsialnoi dopomogy dityam i simyam, scho opynylys u skladnykh zhyttyevykh obstavynakh vnaslidok viiskovykh dii (z dosvidu roboty) [Technologies for providing psychosocial help to children and families in difficult life situations as a result of military actions (based on work experience)]*. Nika-Tsentr. <https://lib.iitta.gov.ua/729191/1/tehnologii3.pdf> [In Ukrainian]
8. Parkulab, O., & Dmeterko, N. (2023). Artterapevtychni tekhnologii psikhologichnoi dopomogy dityam, yaki opynylys u skladnykh zhyttyevykh obstavynakh [Art therapy technologies in providing psychological help to children in difficult life circumstances]. *Naukovi pratsi Mizhregionalnoi Akademii upravlinnya personalom. Psikhologia*, 2(58), 31-36. <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2023.2.5> [In Ukrainian]
9. Pirozhenko, T., Gavrysh, N., Omelchenko, Ya., & Rashevskaya, K. (2025). *Metodologia vyvchennya vplyvu perebuвання ukrainskykh ditei pid kontrolem derzhavy-agresora [Methodology for studying the effects of Ukrainian childrens being under the control of an aggressor state]*. Regional Center for Human Rights. <https://krymbezpravil.org.ua/analytics/metodolohiia-vyvchennia-vplyvu-perebuвання-ukrainskykh-ditei-pid-kontrolem-derzhavy-agresora/> [In Ukrainian]
10. Prorok, N. V., (Red.) (2022). *Psykhologichna dopomoga dityam v umovakh voyennogo stanu: dovidnyk vykhovateliv doshkilnykh navchalnykh zakladiv i vchyteliv zagalnoosvitnykh navchalnykh zakladiv [Psychological help to children in martial law conditions: a guide for educators of preschool educational institutions and teachers of general educational institutions]*. G. S. Kostiuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine. [In Ukrainian] https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733084/1/Довідник_%281%29_2022.pdf
11. Prorok, N. V. (2024). Osoblyvosti perezhyvannya travmivnykh podii viiny molodshymy shkolnyaramy, yaki vidviduyut zaklady osvity v umovakh voyennogo stanu: Naukova dopovid zagalnym zboram NAPN Ukrainy «Zakhyst i pidtrymka mentalnogo zdorovya ukraintsiv v umovakh voyennogo stanu: vyklyky i vidpovidi», November 22, 2024. [Experiencing traumatic war events by junior schoolchildren under martial law: scientific report to the general meeting of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine "Protection and support of the mental health of Ukrainians under martial law: challenges and answers", November 22, 2024.] *Visnyk Natsionalnoi akademii pedagogichnykh nauk Ukrainy*, 6(2), 1–5. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6.225> [In Ukrainian]
12. Prorok, N. V. (2023). *Psykhologichne diagnostuvannya proyaviv adaptatsiinykh rozladiv u subyektiv osvityvnoho prostoru v umovakh voyennogo stanu i pislyavoyennogo vidnovlennya krainy [Psychological diagnosis of adaptation disorders in educational space actors in conditions of martial law and post-war reconstruction of the country]*. G. S. Kostiuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine. <https://lib.iitta.gov.ua/737541/> [In Ukrainian]
13. Smit, P., Dyregrov, E., & Yule, U. (2016). *Dity ta viina: navchannya tekhniki ztsilennya [Children and war: teaching healing techniques]*. Instytut psikhichnogo zdorovya Ukrainskogo Katolytskogo universytetu [In Ukrainian] https://i-cbt.org.ua/wp-content/uploads/2022/04/Children_and_War_2022_Book.pdf
14. Tarnavska, O. V. (2024). *Psykhologichniy suprovod yak umova aktyvatsii vnutrishnikh resursiv pidlitkiv: praktychniy instrumentarii dlya psikhologiv, psykhoterapevtiv [Psychological support as a condition for activating adolescents internal resources: a practical toolkit for psychologists and psychotherapists]*. Vydavnytstvo Lyudmyla. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741831> [In Ukrainian]

Відомості про авторів

Пухняк Ірина Петрівна, менеджерка проекту програма «Освіта, формація та захист дітей», Міжнародний Благодійний Фонд «Карітас України», м. Київ, Україна.

Pukhniak, Iryna, Project Manager of the Education, Formation and Child protection, International Charitable Foundation «Caritas Ukraine», Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-3080-8138>

E-mail: ipukhniak@caritas.ua

Лукавецька Зоряна Олегівна, керівниця програми «Освіта, формація та захист дітей», Міжнародний Благодійний Фонд «Карітас України», м. Львів, Україна.

Lukavetska, Zoriana, Education, formation and child protection Program Manager, International Charitable Foundation «Caritas Ukraine», Lviv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-7546-803X>

E-mail: zlukavetska@caritas.ua

Карамушка Тарас Вікторович, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної психології Київського інституту сучасної психології та психотерапії, м. Київ, Україна.

Karamushka, Taras, PhD, Assoc. Prof., Department of Social Psychology, Kyiv Institute of Modern Psychology and Psychotherapy, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4813-8327>

E-mail: Tkarama90@gmail.com

Карамушка Людмила Миколаївна, дійсна членкиня НАПН України, докторка психологічних наук, професорка, завідувачка лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Karamushka, Liudmyla, Academician of the NAES of Ukraine, Dr., Prof., Head, Laboratory of organizational and social psychology, G.S. Kostiuk Institute of psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0622-3419>

E-mail: LKARAMA01@gmail.com

Отримано 16 жовтня 2025 р.
Рецензовано 6 листопада 2025 р.
Прийнято 11 листопада 2025 р.